

Bihari Zsuzsanna¹

Horváth Barna szinoptikus hatalomelmélete²

Absztrakt

Tanulmányunkban a Horváth Barnához köthető szinoptikus látásmódot mutatjuk be a hatalomelméletén keresztül. *Jogszociológia* c. művében a hatalom történetén, szociológiáján, logikáján és politikáján keresztül veszi végig a hatalom és a jog egymással való kölcsönhatását, amelyek szerint nem két különböző síkon helyezkednek el, hanem szinoptikus fogalomként kell felfognunk őket. Míg a jogban a normatív jogtételt nézzük össze a reális jogesettel, addig a hatalomban a másik magatartást szemléljük együtt a saját magatartással, illetve szabadsággal. Vizsgáljuk továbbá a hatalom és a szabadság egymással való viszonyát, lehetséges metszéspontjaikat is. A kettő teljesítményének összenézéséből, szinoptikus egymásra vonatkoztatásából következtetünk arra a szociológiai törvényre, hogy az igazságosság a társadalmilag lehetséges szabadságban ölt testet.

Kulcsszavak: szinoptikus jogelmélet, hatalomelmélet, jogszociológia, jogpolitika, igazságosság, kényszer/szabadság, jogi eljárás

Abstract

In our study, we present the synoptic perspective associated with Horváth Barna through his theory of power. In his work *Sociology of Law*, he examines the interaction between power and law through the history, sociology, logic and politics of power, which two, according to him, are not located on two different levels, but should be understood as a synoptic concept. While in law we compare the normative legal principle with the actual legal case, in power we consider the behavior of others together with our own behavior or freedom. We also examine the relationship between power and freedom, as well as their possible intersections. From the comparison of the performance of the two and the synoptic reference to each other, we conclude the sociological law that justice is embodied in socially possible freedom.

Keywords: synoptic legal theory, theory of power, sociology of law, policy of law, justice, coercion/freedom, legal procedure

¹ Megbízott előadó, ELTE ÁJK Jog- és Társadalomelméleti Tanszék. bihari.zsuzsanna@ajk.elte.hu

² DOI: 10.59558/jesz.2025.3.16

I. Horváth Barna életrajza és művei

Horváth Barna 1896-ban született Budapesten,³ jogi tanulmányait 1914-ben kezdte meg a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karán, amit 1915-ben egy tizenöt hónapos önkéntes katonai szolgálat szakított meg. Az egyetemen tanárai közül Grosschmid Béni és Pikler Gyula voltak rá a legnagyobb hatással. A jogi diploma megszerzése után 1919-ben kezdte meg hivatali pályafutását, és már ekkor számos kisebb írása is megjelent.

1923-ban ismerkedett meg Moór Gyulával, a szegedi egyetem jogbölcselet professzorával. Horváth Barna elküldte egy tanulmányát Moór Gyulának, miután Moór Gyula személyesen kereste fel őt és felvette számára a magántanári habilitáció lehetőségét. Ennek hatására Horváth Barna 1925-ben adta be a magántanári habilitáció iránti kérelmét, melyet végül a jogbölcselet és az etika tárgyában szerzett meg, ezzel pedig a biztos hivatali előmenetelt végleg a tudományos pályára cserélte.

1927 és 1929 között ösztöndíjas tanulmányokat folytatott Bécsben és Londonban, hazatértekor pedig várta a szegedi jogfilozófia professzori kinevezés. A szegedi egyetemnek majdnem két évtizedig volt a professzora, itt jeles tanítványai közé tartozott többek között Bibó István, Erdei Ferenc és Szabó József.

Az 1930-as évekre Horváth Barna viszonya megromlott Moór Gyulával és az ennek kapcsán kialakuló és személyeskedésbe fulladó tudományos vita után mellőzöttnek érezte magát, „Persona non gratiá váltam.” – írja visszaemlékezéseiben.⁴

A második világháború vége után következett be egy pozitív fordulat pályafutásában és bizonyos fokú rehabilitációt jelentett, hogy 1945-ben az Akadémia levelező tagjává választották. Az Akadémia 1949-es átszervezése következtében azonban visszaminősítették tanácskozó taggá, és még ugyanebben az évben a feltehetőleg régóta fontolgatott disszidálás mellett döntött.⁵ Egy rövid ausztriai tartózkodás után az Egyesült Államokba vándorolt, és 1950-1956-ig politikatudományt, nemzetközi jogot és jogelméletet tanított New Yorkban. Emellett pedig nehéz anyagi körülményeire tekintettel állást vállalt az Amerika Hangja Magyar Osztályán is, 1964-es nyugdíjba vonulásáig. Amerikai tartózkodása alatt többször járt Európában meghívott vendégelőadóként, előadásokat tartott többek között Bécsben, Berlinben, Zürichben és Koppenhágában. 1973-ban hunyt el Amerikában, Massachusetts államban.

Bibó István a jeles tanítvány egy interjúban így jellemezte egykori kedves tanárát: „Horváth Barna nyugat-európai típusú tudós volt, Bécsben és Angliában járt előzőleg, mielőtt professzor lett volna, Bécsben Kelsent hallgatta. [...] Angliában Harold Laski tanítványa lett. [...] Horváth Barnának volt egy finoman prezentált, semmiképpen sem harcos, liberális anarchista álláspontja [...]. Ugyanakkor a tudományt szenvedélyesen komolyan vevő európai értelmiségi jelenség volt.”⁶ Más helyen mesteréről szólva megjegyzi: „Ő jogszociológus volt elsősorban, és ami fő, mentes volt az akkori közélet konzervatív kötöttségeitől, pontosabban, volt némi angol iskolája és némi hajlama egy tiszta anarchizmus felé [...], szemben állt az állam mindennemű fetisizálásával.”⁷

³ Horváth Barna életrajzát részletesen ld. H. Szilágyi István: *Circus Juris, Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében*. In Szabó Miklós (szerk.): *Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995, 211-266. o.

⁴ A vita részleteiről ld. Zsidai Ágnes: *Tény és érték (Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiai vitája)*. In *Jogtudományi Közlöny*, 1989/10. sz. 513-519. o., Szabadfalvi József: *Vonzások és taszítások*. In *Magyar Jog*, 1994/11. sz. 654-660. o.

⁵ H. Szilágyi: i.m. 214. o.

⁶ Huszár Tibor: Bibó István. *Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok*. Kolonell Kiadó, Budapest, 1989, 24. o.

⁷ Huszár: i.m. 216. o.

Horváth Barna művei⁸ közül az első, ami említést érdemel az 1928-ban megjelent *Természetjog és pozitivizmus*, amely az első önálló jogbölcseleti írásának tekinthető. Ezt követte 1932-ben a *Bevezetés a jogtudományba*, 1934-ben a *Rechtssoziologie*, 1937-ben pedig *A jogelmélet vázlata*. 1942-ben jelent meg *A géniusz pere. Sokrates – Johanna*, mely bizonyos szempontból munkásságának egyik csúcspontját jelenti. 1943-ban jelent meg az *Angol jogelmélet* című, több mint hatszáz oldalas monográfiája, amelyben az angol jogi kultúra jellegzetességeit mutatja be és végigköveti az angol jogbölcselet fejlődését, egészen a skolasztikusoktól. Említést érdemel még az 1944-45-ben angol nyelven írt önéletrajzi írása, amely *Forradalom és alkotmány* címmel 1993-ban jelent meg magyar nyelven, Nagy Endre fordításában.

II. A szinoptikus szemléletmód

A szinoptikus szemlélet mód kapcsán, ami elsődlegesen eszünkbe juthat Horváth Barna esetében az a szinoptikus jogelmélete, de ennek ellenére ez a fajta, „együtnéző”, „együtszemlélő” látásmód az egész munkásságát áthatja.⁹ Jelen tanulmány célja ennek a szinoptikus látásmódnak a bemutatása a hatalomról alkotott felfogása, illetve sajátos hatalomelmélete esetében is.

Horváth Barna szerint a jog egy sajátos tárgykettősség, a lét (*sein*) és a kellés (*sollen*) együtszemlélése, melyben a társadalmi magatartáshoz hozzárendelődik egy norma, egy bonyolult eljárási apparátus közreműködésével. A kérdés az, hogy milyen módszerrel lehet tudományosan vizsgálni ezt a kettéhasított képződményt? Szerinte ez a módszer a szinoptikus, vagyis együtnéző vagy egybenéző gondolkodás. Egy jogász eljárása azáltal válik szinoptikussá, hogy a jogesetet a jogtételre, a jogi normát pedig a jogesetre vonatkoztatja. Minden jogalkalmazó tevékenysége abból áll, hogy a valóságban megtörtént történéseket (tényállásokat) a jogszabályi tényállások (jogi normák) alapján ítéli meg. A jogász tehát egy normatív tényállást vet össze a valóságos tényállással.

A szinoptikus módszer lényege tehát a normák és a tények folytonos egymásravezetése. Ennek az eredménye pedig egy szelekció, ugyanis a jogszabályok alapján szelektálni kell a tények (tényismeret) között és a tényállások alapján is szelektálni kell a jogszabályok között, hogy eljussunk az esetre alkalmazandó normához. Így jutunk el egy jogszabályokon szelektált tényismerethez és egy tényálláson szelektált jogszabályismerethez. Ugyanakkor azt is mondja Horváth Barna, hogy a jog nem egyszerűen norma és nem is csak tény, hanem egy elvont magatartásminta és az ennek megfelelő tényleges magatartás gondolati kapcsolata.¹⁰ A fentieket szemlélteti az alábbi ábra.

⁸ Horváth Barna műveinek bibliográfiájához ld. Loss Sándor – Szabadfalvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zódi Zsolt: Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995, 256-265. o.

⁹ A szinoptikus jogelmélet értelmezéséhez ld. Zsidai Ágnes: Tény és érték. In Jogtudományi Közöny, 1989/10. sz. 513-519. o., Zsidai Ágnes: A perspektíva törvénye. In Világosság, 1991/12. sz. 917-927. o., Zsidai Ágnes: A tiszta jogszociológia. In Horváth Barna: Jogszociológia. A jog társadalom- és történelemelméletének problémái. Osiris, Budapest, 1995, 11-59. o.

¹⁰ Zsidai Ágnes: A jog Janus-arca (Horváth Barna szinoptikus jogelmélete). In Tolle Lege, 2012/1. sz. 6. o.

Szinoptikus jogelmélet		
1. Jogeset +	2. Jogtétel	folytonos, reflexív egymásra vonatkoztatás = jogi eljárás
tényállás + (tényleges magatartás) + (tények) +	jogi norma (elvont magatartásminta) (értékek)	
= szelekció		eredmény
a) tényállások alapján szelektálni kell a jogszabályok között	b) jogszabályok alapján szelektálni kell a tények között	= eljutunk az esetre alkalmazandó normához
a) jogszabályokon szelektált tényismeret	b) tényálláson szelektált jogszabályismeret	Jog = tények (jogeset) + értékek (jogtétel) folytonos egymáshoz rendelése a legfejlettebb eljárársban

A jogesetnek és a jogi normának ez a folytonos, reflexív módon történő együttnézése egy eljárási folyamatot képez, ami nem más, mint a jogi eljárás. A jogi eljárás sajátossága pedig, hogy a lehető legfejlettebb az összes társadalmi eljárás között, ez a legintézményesebb eljárás és ez rendelkezik a legkimunkáltabb eljárási apparátussal is. Horváth Barna szerint tehát a jog nem más, mint tényeknek (jogeset) és értékeknek (jogtétel) a legfejlettebb eljárásban történő folytonos egymáshoz rendelése.¹¹

III. Horváth Barna hatalomelmélete

Horváth Barna 1934-ben, német nyelven megjelent, *Rechtssoziologie* című könyve 1995-ben jelent meg magyar nyelven, *Jogszociológia* címmel, Zsidai Ágnes fordításában. A jogszociológia fő problémái között taglalja Horváth a jog és a legfontosabb társadalmi objektívációk – gazdaság, harc, hatalom, tudás és eljárás – közötti összefüggéseket.¹² Ezen felosztás egyfajta sorrendiséget is jelent nála, mivel a hatalom teljesítményét a gazdaság és a harc után a harmadik helyre sorolja.¹³ A *jogszociológia fő problémái* című második részében olvasható, *Hatalom és jog* címmel a szerző hatalomelmélete, elsődlegesen is mint a hatalom és jog egymással való kölcsönhatásának vizsgálata. Az erről szóló fejezet négy részre oszlik, amelyek egymás után a hatalom történetét, szociológiáját, logikáját, illetve politikáját taglalják. A hatalom fogalma Horváth Barna szerint, a magatartásoknak a magatartások más csoportja általi egyoldalú érintettségének szabályossága.¹⁴

¹¹ Zsidai: i.m. 3-5. o.

¹² Horváth Barna: Jogszociológia. A jog társadalom- és történelemelméletének problémái. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. [Ford. Zsidai Ágnes] 169. o.

¹³ Horváth 1995: i.m. 261. o.

¹⁴ Paczolay Péter. A jogállam káprázatától az angol jogelmélet valóságáig Horváth Barna írásaiban. In Jog - Állam - Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011/4. sz. 3. o.

III.1. A hatalom története. Történeti változás

„Ha mindenki hatalommal bír, akkor senkinek sincs hatalma.”¹⁵

III.1.1. Synarchia

A hatalomnak a három nevesített alakzaton keresztül tartó fejlődése végigkíséri a jog eredetét, fejlődését és hanyatlását is Horváth Barna értelmezésében. A synarchia a kezdetleges uralmi formák (ahova ő a bennszülöttek primitív hatalmi szervezeteit sorolja) összefoglaló neve, amelynek három sajátossága van: a) szűk hatalmi egység, b) a szokáserkölc és a vallás meghatározó szerepe, illetve c) a hatalom relatív elkülöníthetlensége és oszthatatlansága. A synarchia kifejezést ezen utolsó jellemző alapján vette át *Georges Chlaver*, francia szerzőtől, aki a hatalommal kapcsolatos funkciók (papi, bírói és háborúval kapcsolatos) egységét, illetve elkülöníthetlenségét jellemezte ezzel.¹⁶ Az első tulajdonsága tekintetében ez az az uralmi forma gyengének számít a későbbi formákhoz képest, azonban a másik két összetevő vonatkozásában és különösen befelé irányulóan rendkívül erősnek és tartósnak tekinthető. A hatalom ilyen módon való felfogása és gyakorlása, a legfőbb hatalom egysége, oszthatatlansága, illetve a mindezek alapjait képező vallási hagyomány megkerülhetlensége szinte kizárja az individuális személyiség kibontakozásának a lehetőségét, vagyis további jellemzője az individualizmus hiánya.

III.1.2. Monarchia

A jog és a hatalom kölcsönös egymásra támaszkodása és fejlődése során alakultak ki azok a hatalmi struktúrák, amelyeket tág értelemben monarchiáknak nevezhetünk. Ezek jellemzője, hogy az elkülönült eljárások és kompetenciák piramisszerű formába rendeződnek és a piramis legfelső csúcsából vezetnek le minden hatalmat, amely ott összpontosul. Ez ugyanakkor egyfajta kiszolgáltatottságot is jelentett, amely adott esetben irracionális hatalmi alakzatokhoz vezethet, illetve vezetett. A synarchiával összehasonlítva a monarchia a) képes volt nagy egységeket összefogni, illetve b) az erkölcsi és a vallási szabályok alól felszabadulni, és c) lehetővé tette a hatalomgyakorlás megosztását a különböző eljárásokon keresztül. Nagyobb csoportok esetében a közvetlen, szubjektív és személyes befolyás meggyengül és jog nélkül csak bizonytalan és átmeneti jellegű helyzetek állhatnak fenn. A szubjektív hatalmi helyzet társadalmi hatalommá történő átváltozása szükségképpen együtt járt egy egyre összetettebb eljárás apparátus beiktatásával. A hatalom struktúrái tehát ebben a fokozatban már elkülönülnek egymástól és differenciálódnak. A jog eredetét is ide helyezi Horváth – utalva *Max Weberre*¹⁷ – vagyis a különböző eljárások differenciálódásának és társadalomba való integrálódásának a kezdetéhez. Innentől kezdve különülnek el az ezen bonyolult eljárási apparátusok közvetítésével érvényesülő szabályok az egyéb szabályszerűségektől (erkölcs, szokás stb.). A jog eredete abban az eljárásban rejlik tehát, ami elkülöníti más szabályoktól. A monarchiák kialakulásával és jog megjelenésével párhuzamosan indult el a hatalom és a jog kölcsönös összefonódásának a folyamata is. A monarchia előnye, hogy képes volt támogatni a növekedést és a hatékonyságot, illetve bizonyos tekintetben a személyi szabadság kibontakozását is.

¹⁵ Horváth 1995: i.m. 266. o.

¹⁶ Horváth 1995: i.m.382. o.

¹⁷ Uo.

III.1.3. Polyarchia

A fejezet elején igazán izgalmas felvetésként elemzi Horváth azt a kérdést, hogy vajon a csökkenő hatalom jelenti-e a növekvő szabadságot, vagy paradox módon éppen fordítva, éppen a nagyobb hatalom jár(hat) együtt nagyobb szabadsággal. A történeti vizsgálat azt mutatja, hogy miközben a hatalom egyre növekszik, egy belső változáson is keresztül megy. Ha a nagyobb hatalmat már a monarchia is nagyobb szabadsággal köti össze, akkor a hatalom további fejlődése azzal jár, hogy belsőleg egyre inkább szabadsággá változik.¹⁸ Ebben a hatalmi formában a sok, egymáshoz rendelt hatalom egyfajta tervet valósít meg, és paradox módon a csoport tagjainak nagyobb szabadsága a csoport erősebbé válásával jár együtt, sokkal inkább, mint a korábbi, centralizált formák esetében. A polyarchiát, vagyis a hatalom legkimunkáltabb szervezetét ugyanakkor Horváth a hatalom egyfajta hanyatlásaként is azonosítja, mondván, hogy ahol a legtöbb uralkodik, az uralom is a legtöbbet veszít értelméből.¹⁹ A polyarchia ismertetőjegyei közül a negatív, a) az uralkodó meghatározhatatlansága, b) a pozitív pedig az, hogy a többség számára lehetővé teszi a szabadságot és a hatalmat. A szovjet és a fasisztanemzetiszocialista hatalom – mint nagy terv- és rendszerhatalmak – Horváth szerint a polyarchia gondolatát és benne a terv, a rend és a jog primátusának eszméjét juttatták kifejezésre. Rögzíti ugyanakkor azt is, hogy a diktatúra a terv uralmának és a polyarchiának a legsúlyosabb válságát is jelzi.²⁰ A polyarchia legnagyobb problémájának éppen ezért az emberek és a terv uralma közötti különbség megszüntetését nevezi. “Ha a diktátor hatalmát attól lehet ténylegesen függővé tenni, hogy a terv megvalósítása vajon sikerült-e neki, s hatalmának e feltétele minden pillanatban hatékonyan érvényesíthető vele szemben, csakis akkor jelenthet egy politikai zseni diktátorként, minden egyéb veszélyt tekintetbe véve, előnyt a polyarchia számára.”²¹ Az intézményeknek a személyektől (emberektől) való független létezése (ne személyek kormányozzanak személyeket, hanem törvények) ismert kíváncsi, de ugyanakkor együtt járhat a hatalom eljogiasításával is, ami Horváth szerint úgyszintén a hatalom hanyatlásáról is tanúskodhat. Teoretikus kérdésként ennek fényében ugyanakkor felmerülhet, hogy vajon hogyan lehet úgy személyteleníteni a legfőbb hatalmat, hogy közben elkerüljük az eljogiasodás veszélyét, és az ezzel szükségszerűen együtt járó hanyatlás fenyegetését? Megemlítendő ugyanakkor, hogy maga a hanyatlás leginkább ehhez az uralmi formához kötődik szerinte, mivel minden hanyatlás azzal indul, hogy más hatalmak elnyelik vagy felemészti önmagát, “ha mindenki hatalommal bír, akkor senkinek sincs hatalma”.²²

A három hatalmi alakzat áttekintése után megállapítható az egyes formák erősségei, illetve gyengeségei. A synarchia befelé stabil és erős képet mutat, legnagyobb gyengesége viszont abban áll, hogy csak relatív kevesek kormányozhatók ily módon. A monarchia legnagyobb előnye, hogy bizonyos értelemben képes volt az emberek felszabadítására, emancipációjára a hatalom és a vallási előírások alól. Legnagyobb veszélye ugyanakkor az esetleges irracionálisában és az uralkodó, illetve a sokaság közötti kölcsönösség hiányában mutatkozott meg. A polyarchia legnagyobb előnye, hogy a többség számára ez teszi lehetővé leginkább a szabadságot és a hatalmat. Ezzel függ össze ugyanakkor a legnagyobb veszélye is, vagyis, hogy képes felemészteni önmagát. Habár Horváth szerint ez a legmagasabb rendű uralmi forma, a fent ismertetett fenyegetések miatt egyúttal ez a leggyengébb is, ami a hanyatlásnak leginkább ki van téve. A hatalmi alakzatok ezen fejlődéstörténete sajátos,

¹⁸ Vö.: “Ahol a szabadság a rend, mindig érzem a végtelent.” József Attila: Töredékek (1937)

¹⁹ Horváth 1995: i.m. 265. o.

²⁰ Horváth 1995: i.m. 384. o.

²¹ Uo.

²² Horváth 1995: i.m. 266. o.

organikus jogfelfogásról is árulkodik, ahol a hatalomnak és a jognak mintegy biológiai élete van.²³

III.2. A hatalom szociológiája. Társadalmi teljesítmény-összefüggés

„Míg a jogban a normatív jogtételt nézzük össze a reális jogesettel, addig a hatalomban a másik magatartást (mint külső eseményt) szemléljük együtt a saját magatartással, illetve szabadsággal.”²⁴

Horváth a hatalom teljesítményét a jog számára a hatalom korlátozásaként vizsgálja, a jog teljesítményét a hatalom számára pedig a hatalom szerkezeteként. A kettő viszonyának elemzésekor azt a kérdést feszegeti, hogy vajon melyik szorul rá jobban a másik megalapozására, illetve, hogy mi volt előbb, a hatalom vagy a jog? Szemléletes párhuzamként a vitorlás példáját említi, amely esetében a hajót a szél, nem pedig a vitorla hajtja előre, de mégis, vitorla nélkül nem létezik vitorlázás.²⁵ A legkimunkáltabb eljárási, hatalmi apparátus még nem jelent önmagában hatalmat, a szerkezet önmagában tehát nem hatalom. A legfőbb társadalmi hatalom viszont előfeltételezi a jogot, úgyis is mint minden jog forrása. A különböző hatalomfelfogások közül Horváth azt vallja magáénak, amely szerint a hatalom azt a valószínűséget jelenti, hogy valamely emberi magatartás érinti egy másik emberi magatartás feltételeit.²⁶ Ezen a ponton vitatkozik *Max Weber* hatalomfelfogásával, miszerint nem tekinti hatalomnak azt az esélyt, hogy valaki saját akaratát ellenszegülés ellenére is keresztülvigye, ha ez az esély nem érinti mások magatartásának feltételeit.²⁷ Felfogása szerint az emberi magatartás feltételeinek kívülről történő érintettsége a kényszer, érintetlensége pedig a szabadságot jelenti. Ebben az értelemben a hatalom egy más, emberi magatartásból kiinduló kényszer valószínűsége. Hozzáteve, hogy bármiféle magatartásról csak a szabadság minimuma esetén beszélhetünk. A társadalom tehát magába foglalja mind a kényszer, mind a szabadságot, a hatalom korlátozását és a szabadság kiterjesztését, illetve a hatalom kiterjesztését és a szabadság korlátozását. A jognak ezen paradox jellegét és kettős természetét (vagyis szabadságot garantáló, ugyanakkor azt meg is vonó szerepét) írja le a tanítvány *Bibó István* is a kényszer és szabadság szubjektív élményeiként a jogban.²⁸ Olvasva ezeket a sorokat a hatalom működését tekintve egy másik kérdésünk is adódhatna, nevezetesen, hogy miben is áll a hatalom lényege. Abban, hogy szabályokat (jogot) alkot, vagyis ilyen módon korlátoz(hat) minket, vagy abban, hogy bizonyos funkciókat tölt be (pl. védelmi feladatok), amelyek által végső soron a jogainkat (szabadságunkat) garantálja?

Nézete szerint a hatalom és a jog nem két különböző síkon helyezkedik el (mint okozatos valóság és tiszta norma), hanem szinoptikus fogalomként kell felfognunk őket, a természet és a norma, a lét és a kellés összenézéseként.²⁹ Míg a jogban a normatív jogtételt

²³ Paczolay: i.m. 3. o.

²⁴ Horváth 1995: i.m. 271. o.

²⁵ Horváth 1995: i.m. 268. o.

²⁶ Horváth 1995: i.m. 270. o.

²⁷ Horváth 1995: i.m. 387. o.

²⁸ „Elsősorban a kényszer és szabadság szubjektív élményei azok, amelyeket a jog neve alatt összefoglalt jelenségcsoport területén belül meg kell keresnünk. Abból a tételtől kiindulva, hogy a társadalmi valóságok világában kényszer és szabadság egymásnak kontradiktórius ellentétei, kétségtelennek látszik, hogy a kényszer és szabadság ellentétében a jog neve alatt összefoglalt minden jelenség feltalálható: minden jogi magatartás vagy kényszerített magatartás, vagy szabad magatartás, minden jogi szabály vagy kényszeríti cselekvőségünket, vagy vele egy irányban fejti ki a maga hatását. Először is meg kell állapítanunk, hogy a jog – ugyanúgy, mint a vele rokon társadalmi jelenségcsoportok – kényszer- és szabadságelemeket egyaránt tartalmaz.” *Bibó István: Válogatott tanulmányok. III. kötet. 1971-1979. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.*

²⁹ Horváth 1995: i.m. 271. o.

nézzük össze a reális jogesettel, addig a hatalomban a másik magatartást (mint külső eseményt) szemléljük együtt a saját magatartással, illetve szabadsággal. A magatartás vagy érinti mások magatartását vagy maga az érintett. A szinoptikus szemlélet tehát az alábbiak szerint érvényesül a jogban és hatalomban.

Szinoptikus hatalomelmélet		
1. Jog (<i>norma / kellés</i>) +	a) normatív <i>jogtétel</i> +	b) reális <i>jogeset</i>
2. Hatalom (<i>valóság / lét</i>)	a) <i>másik</i> magatartás +	b) <i>saját</i> magatartás (szabadság)
	(<i>érinti</i> mások magatartását)	(<i>érintett</i>)

III.3. A hatalom logikája. Joglogikai változás

„Az egyik ember hatalma a másik tehetetlensége, az egyik szabadsága a másik szolgasága.”³⁰

Horváth szerint a hatalom kétféle irányból áramlik be a jogba. Egyrészt magának a jognak a keletkezésénél, másrészt pedig a jogkövetkezmények (szankciók) előzetes meghatározásával. Hatása tehát tetten érhető mind a jogforrásokban, mind a logikai előre meghatározottságban. Véleménye szerint ugyanakkor a hatalomnak az a sajátossága, hogy mihelyt belekerül ezekbe a tárgyi joghelyzetekbe, annál inkább negatív hatalommá, vagyis szabadsággá válik.³¹

Ennek a fejezetnek az elején a hatalom és a szabadság, illetve kétfajta hatalom vagy kétfajta szabadság egymással való viszonyát elemzi. Pontatlannak nevezi azokat a korábbi elméleteket, amelyek értelmében azt feltételezhetnénk, hogy a szabadság és a hatalom társadalmilag ugyanazt jelenti, mivel csak az a magatartás marad érintetlen, amely maga érinti a többi magatartást. Ezen felfogás szerint a hatalom képes érinteni (szabályozni) mások magatartását, a hatalom magatartását viszont az érintettek nem. Hasonló alapokon kritizálja az *Angol jogelmélet* című munkájában Austin hatalomelméletét is, különösen annak azon állítását, hogy a szuverenitás lényege a többség részéről a szokásszerű engedelmisség egy fölérendelt felé, és ugyanezen fölérendelt engedelmes szokásának hiánya más fölérendelt iránt.³²

Megállapítása szerint ezzel ellentétben a pozitív és a negatív hatalom között létezik alternatíva, két pozitív hatalom között viszont egyensúlyi viszony áll fenn. Két negatív hatalom között pedig semmiféle alternatíva nem lehetséges. Ebben a képletben a hatalom és a szabadság alternatívái egymásnak, a hatalom és hatalom viszonya ellentétes és egymásnak feszülő, ugyanakkor a szabadság nem áll ellentétben a szabadsággal. Ezeket a lehetséges képleteket a hatalom és a szabadság együtt állására és ennek eredményére az alábbi ábra szemlélteti.

³⁰ Horváth 1995: i.m. 280. o.

³¹ Horváth 1995: i.m. 280. o.

³² Horváth Barna: *Angol jogelmélet*. Pallas-Attraktor Kiadó, Budapest, 2001. 274. o.

Hatalom / Szabadság			
1. Pozitív hatalom (+)	2. Negatív hatalom (-)	Eredmény	
érinteni-tudás (= <i>hatalom</i>)	nem-érintettség-lenni-tudás (= <i>szabadság</i>)		
a) pozitív hatalom (+) (<i>hatalom</i>)	vs. negatív hatalom (-) (<i>szabadság</i>)	= <i>kizárják egymást</i> (alternatívák)	szigorú <i>alternatíva</i> van a kettő között
b) pozitív hatalom (+) (<i>hatalom</i>)	vs. pozitív hatalom (+) (<i>hatalom</i>)	= <i>megszüntetik egymás</i> (egyensúly)	többé <i>nem</i> lehet <i>hatalomnak</i> nevezni
c) negatív hatalom (-) (<i>szabadság</i>)	vs. negatív hatalom (-) (<i>szabadság</i>)	= <i>nem zárják ki egymást</i> (nem alternatívák)	<i>nem állnak ellentétben</i> egymással

Véleménye szerint a társadalom fejlődése a passzív alárendelődés és a kritikai odaadás két pólusa között mozog.³³ Ezen tétel kapcsán rögzíti azt is, hogy a hatalom mennyisége a passzív és kritikátlan odaadással növekszik, ezzel ellentétben az aktív és kritikai elfogadással viszont csökken. Kérdés, hogy mi az a pont, ami a hatalom forrásának számíthat? Horváth érvelése szerint a hatalom minden olyan ponton be fog hatolni, ahol elméleti (jog)hézag (vagyis a jogtétel és jogeset logikai áthidalhatatlansága) keletkezik, különösen ott, ahol ez gyakorlati joghézaggá válik, mert megrendül a következtetés helyességére vonatkozó konvenció. Ezen hézagokba vagy a szabadság vagy a hatalom áramlik be, és ennek a kettőnek a fejlődése a joghézagokba beáramló hatalom vagy szabadság mennyiségétől függ. A fejlődés azt is jelentheti, hogy a hatalomnak mindinkább szabadsággá kell válni végső soron. Mit is jelent tehát tulajdonképpen a jog - teszi fel a kérdést Horváth Barna -, hatalmat vagy szabadságot?

Ezt a kérdést akként is feltehetjük, hogy min alapul a jog, hatalmon vagy szabadságon? Amennyiben a szankció kényszer, akkor ez valószínűleg hatalmon alapul, nem szabadságon. Ez alapján a végső belső jogforrás is csak ez a legfőbb hatalom lehet, ami garantálja a kényszeret. Megdönthetetlen igazságként hivatkozik ugyanakkor Horváth arra, hogy a jogot rendszerint önkéntesen követik és csak kivételes esetben kell kikényszeríteni. Ebből következően szerinte a hatalom vagy a kényszer a jognak rendszerint sem forrása, sem pedig következménye nem lehet. A hatalom és a kényszer mind szociológiailag, mind joglogikailag csak kivételként, a jogfejlődés perem jelenségeiként fordulnak elő.³⁴ Ugyanezt az állítást megfogalmazza Horváth az *Angol jogelméletben* is midőn *Hobbes* hatalomelméletét veszi górcső alá, miszerint optikai csalódásnak nevezi azt a felfogást, hogy az emberek a büntetéstől való félelemből engedelmeskednek a jognak, amelynek így lényege végső soron a fizikai kényszerrel való érvényesíthetőség. Véleménye szerint ennek épp az ellenkezője igaz, vagyis a jog azért képes büntetni szórványos esetekben, mert az emberek nagy átlagban önként engedelmeskednek neki. A jog kikényszerítése mindig csak kivétel, de sohasem a szabály.³⁵ Hasonló megállapítást tesz továbbá *Austin* elméletével kapcsolatban is, akit főleg azon az alapon kritizál, hogy egy lélektani jelenséget (ti. a parancsszegés megtorlásától való félelemet és az azon nyugvó alárendeltségi élményt) teszi meg a jog alapjává.³⁶

³³ Horváth 1995: i.m. 281. o.

³⁴ Horváth 1995: i.m. 284-285. o.

³⁵ Horváth 2001: i.m. 155. o.

³⁶ Horváth 2001: i.m. 288. o.

A jog érinti magatartásunkat, ugyanakkor védi minden olyan magatartásunk érintetlenségét, amelyek jogilag nem szükségszerűek, nem képtelenek és nem veszélyeztetettek. A joghelyzetek elemzése azt mutatja, hogy az esélyek azért nem jelentenek hatalmat, mert események és nem idegen magatartások által realizálódnak. Az ehhez kapcsolódó várakozásaink viszont szabadságunk részét képezik. Az ismertett példák szerint az adósunk fizetéseképtelenné válásának veszélye nem jelent hatalmat. A joghelyzetek egymással kölcsönös viszonyban való állása folytán a jog levetkőzi hatalmi jegyeit. Az adósság elfogadott összegének visszafizetésére vonatkozó kötelezettség összességében nem tekinthető hatalomnak való alávetettségnek, csak a hitelképesség alapját jelenti, ami viszont szabadságot ad és garantál. A kötelezettség és az igény kölcsönössége tehát szabadságot, nem pedig hatalmat testesít meg. A hatalmi helyzetek joghelyzetként való megjelenését az alábbi ábra szemlélteti.

Hatalmi helyzetek / Joghelyzetek		
1. Jogi képesség (<i>Können</i>)	2. Jogi szükségesség (<i>Müssen</i>)	
= lehetőség	= felelősség	hatalmat jelentenek (<i>hatalom</i>)
3. Jogi képtelenség (<i>Nichtkönnen</i>)	4. Jogi szükségtelenség (<i>Nichtmüssen</i>)	
= gyengeség	= kivételezettség	nem jelentenek hatalmat (<i>szabadság</i>)

A jogi hatalom tehát egyrészt a jogi szabadság, másrészt az esélyek teljesítménye.³⁷ „Kormányozni annyi, mint előre látni”,³⁸ idézi Horváth Barna, utalva arra, hogy hatalma annak van, aki előre látja, hogy mások szabad magatartásai miként fogják egymást kölcsönösen alakítani. Ez a hatalom a szabad magatartások és hatalmak egymás jövőbeni kölcsönös megformálásához történő alkalmazkodásban testesül meg.³⁹ Ezen viszonyok előre látása és szabályozása tehát a jog feladata, hozzátevé, hogy a jogrendszer léte ugyanakkor mindig jelenti azt is, hogy az emberek lemondanak a magánharcról és helyette elfogadják a bírósági utat jogvitáik rendezésére.

III.4. A hatalom politikája. Jogpolitikai (axiológiai) elhatárolás

„A hatalomra való törekvés a szabadság szükségletének eltévelyedése.”⁴⁰

A fejezet elején Horváth felteszi azt a kérdést, hogy ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a fentiek szerint a jogfejlődés teljesítménye inkább szabadság, mint hatalom, akkor vajon miként létezhet helytelen jog? Nézete szerint a jog helytelensége a szabadság relatív hiányát jelenti, vagyis, hogy nem fejleszti ki a mindenkor lehetséges szabadságot. Rögzíti ugyanakkor, hogy a szabadságnak a jogban meglévő legnagyobb mértékű hiánya is még mindig kisebb, mint a jognélküliség állapotában fennálló szolgátság (nem-szabadság). A jog eljárási apparátusa révén több szabadságot realizálunk, tehát a jogrendszere fő hivatása éppen az, hogy azon belül

³⁷ Horváth 1995: i.m. 294. o.

³⁸ „Gouverner, c'est prévoir; et ne rien prévoir, c'est courir à sa perte.” de Girardin, Emile: La politique universelle (1852). Magyar fordításban: „Kormányozni annyi, mint előre látni, és aki nem lát előre, a veszébe rohan.”

³⁹ Uo.

⁴⁰ Horváth 1995: i.m. 298. o.

szabadabbnak érezzük magunkat, mint a jogrendszeren kívül. Másik tétele szerint a valódi jogfejlődés csakis több szabadságban nyilvánulhat meg, de ugyanakkor még a társadalomban megvalósuló legnagyobb szabadság sem jelent abszolút szabadságot. Abszolút szabadság nem érhető el társadalomban, abszolút szabadság csak jogon és társadalmon kívül létezik (ld. remetéik).⁴¹

Horváth definíciója szerint a hatalomra való törekvés a szabadság szükségletének eltévelyedése, melynek forrása az az optikai csalódás, hogy a saját szükséglet kielégítés és szabadság egyedüli biztosítója mások magatartásának érintése, befolyásolása. Az értékek oldaláról nézve a szabadság szükségessége nagyobb, mint a hatalomé. Ha ez így van, akkor a jog helyessége csak a hatalom korlátozást és a szabadság kiterjesztését jelentheti. A hatalom iránti törekvés szükségszerűsége tagadhatatlan. Ha ezt összevetjük azzal az állítással, hogy az abszolút szabadság a társadalomban lehetetlen, akkor a társadalmilag lehetséges szabadság és e szabadság megvalósítása szempontjából szükséges hatalom képletét kapjuk, amely a jog alapzatát is jelenti.

A hatalom (jog) és a szabadság tengelyén nézve, a kettő teljesítményének összenézéséből, szinoptikus egymásra vonatkoztatásából következik az a szociológiai törvény, hogy az igazságosság a társadalmilag lehetséges szabadságban ölt testet.⁴² Ennek a képlete az alábbiak szerint alakul.

	1. Hatalom	2. Szabadság
a) Szükségszerűség	<i>abszolút</i> szükségszerűség	<i>relatív</i> lehetőség
b) Helyesség	<i>relatív</i> helyesség (= hatalom korlátozása, szabadság kiterjesztése)	<i>abszolút</i> helyesség (= legfőbb jó, legmagasabb értékmérce)
c) Eredmény	→ <i>szükségszerű</i> hatalom	→ <i>relatív</i> szabadság
d) Egymásra vonatkoztatva	Igazságosság = társadalmilag lehetséges szabadság és e szabadság megvalósítása szempontjából szükséges hatalom (= jog alapja)	

A jogpolitika tehát – annak ellenére, hogy hatalmi politika – nem a túlhatalom, hanem az ellenállás hatalmának a politikája, vagyis szabadságpolitika. Viszonylagos helyessége azon múlik, hogy mennyiben képes megvalósítani a szabadság kiterjesztését, mintegy “hatalomtól megszabadító hatalom” formájában.

IV. Összegzés

Horváth Barna *A jogelmélet vázlat*a előszavában úgy fogalmaz – amely talán a *Jogszociológia* elején is állhatna – “[...] ez a vázlat nem vezérkönyv kíván lenni. Nem azt mondja, amiben vakon hiszünk, hanem csak azt, amiben aránylag még a legkevésbé kételkedünk, aminél jobbat nem látunk, amit azonban mindennap vitássá teszünk, amit cáfolni

⁴¹ Horváth 1995: i.m. 296. o.

⁴² Horváth 1995: i.m. 299. o.

vagy jobbal pótolni vagy kiegészíteni érdem.”⁴³ A könyv ismertetett fejezetein végigvonul az a jog mibenlétére vonatkozó a kérdés, hogy mit is jelent tulajdonképpen a jog, hatalmat vagy szabadságot? Teljesen egyértelmű választ talán az olvasottak után sem tudnánk adni. Kétségtelenül kirajzolódik ugyanakkor Horváth Barna azon elkötelezettsége, hogy a kettő közül a szabadságnak van abszolút értéke és elsősége.

Irodalomjegyzék

Bibó István: Válogatott tanulmányok. III. kötet. 1971-1979. Magvető Kiadó, Budapest, 1986.

Cs. Kiss Lajos Szabadság és kényszer. Horváth Barna szellemi pályája. In Horváth Barna: Angol jogelmélet. Pallas-Attraktor Kiadó, Budapest, 2001, 569–611. o.

Cs. Kiss Lajos: A szinoptikus jogelmélet esztétikája és metafizikája. In Jogelméleti Szemle, 2003/1. sz. 30-71. o.

Horváth Barna: Forradalom és alkotmány. Önéletrajz 1944-45-ből. In ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993. [Ford. Nagy Endre]

Horváth Barna: Jogszociológia. A jog társadalom- és történelemelméletének problémái. Osiris Kiadó, Budapest, 1995. [Ford. Zsidai Ágnes]

Horváth Barna: Angol jogelmélet. Pallas-Attraktor Kiadó, Budapest, 2001.

Horváth Barna: A jogelmélet vázlata. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004.

H. Szilágyi István: Circus Juris, Dráma és jogfilozófia Horváth Barna életművében. In Szabó Miklós (szerk.): Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995, 211-266. o.

H. Szilágyi István: Horváth Barna génusza. In Iustum Aequum Salutare, 2007/2. sz. 31-42. o.

Huszár Tibor: Bibó István. Beszélgetések, politikai-életrajzi dokumentumok. Kolonel Kiadó, Budapest, 1989.

Loss Sándor – Szabadválvi József – Szabó Miklós – H. Szilágyi István – Zódi Zsolt: Portrévázlatok a magyar jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 1995.

Paczolay Péter. A jogállam káprázatától az angol jogelmélet valóságáig Horváth Barna írásaiban. In Jog - Állam - Politika: Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011/4. sz. 3-19. o.

Szabadválvi József: Vonzások és taszítások – Moór Gyula és Horváth Barna kapcsolata. In Magyar Jog, 1994/11. sz. 654-660. o.

Szabadválvi József: Tiszta jogszociológia felé. (Horváth Barna jogszociológiája). In Budapesti Könyvszemle (BUKSZ), 1996/2. sz. 135-138. o.

⁴³ Horváth Barna: A jogelmélet vázlata. Attraktor Kiadó, Máriabesnyő-Gödöllő, 2004. 5. o.

Szabó Miklós: Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004.

Zsidai Ágnes: Tény és érték (Moór Gyula és Horváth Barna jogfilozófiai vitája). In Jogtudományi Közlöny, 1989/10. sz. 513-519. o.

Zsidai Ágnes: A perspektíva tüneménye. Horváth Barna jogfilozófiája. In Világosság, 1991/ 12. sz. 917-927. o.

Zsidai Ágnes: Tiszta jogszociológia. In Horváth Barna: Jogsociológia. Osiris Kiadó, Budapest, 1995, 11-59. o.

Zsidai Ágnes: A jog Janus-arca (Horváth Barna szinoptikus jogelmélete). In Tolle Lege, 2012/1. sz. 1-9. o.